
РОЗДІЛ X. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.56+347.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.164>

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕНІСТЬ СУДІВ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Коренев А.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права і процесу

Дніпровського державного університету внутрішніх справ,

ORCID: 0000-0001-8611-8998

Коренев А.О. Перезавантаженість судів України: причини, наслідки та шляхи вирішення.

У статті розглянуто проблему перезавантаженості судової системи України, яка негативно впливає на ефективність правосуддя та довіри громадян до судових інституцій. Проаналізовано основні причини цього явища, серед яких виділяються недостатня кількість суддів, прогалини у законодавстві та процесуальних механізмах, а також відсутність ефективних альтернативних способів вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж. Недостатня кількість суддів у поєднанні зі зростанням кількості справ призводить до надмірного навантаження на суддівський корпус, що, у свою чергу, знижує якість судових рішень та подовжує строки розгляду справ. Прогалини у законодавстві та складність процесуальних механізмів створюють передумови для затягування судових процесів та зловживань процесуальними правами. Відсутність розвиненої системи альтернативних методів вирішення спорів змушує громадян звертатися до судів навіть у випадках, які могли б бути вирішені позасудовими методами. Наслідками перевантаженості судів є зниження якості судових рішень, порушення права на справедливий судовий розгляд у розумні строки, зростання недовіри громадян до судової системи, а також економічні та соціальні втрати, пов'язані з неефективністю судового захисту. Запропоновано комплексний підхід до вирішення проблеми, який включає розширення штату суддів та забезпечення їх належною підготовкою, оптимізацію процесуального законодавства для зменшення тривалості розгляду справ, розвиток та популяризацію альтернативних методів вирішення спорів, а також впровадження електронного суду та інших цифрових рішень для спрощення судового процесу. У статті також розглядається досвід інших країн, зокрема європейських держав, США та Канади, у подоланні перевантаженості судів. Зазначається, що використання цифрових технологій у судовому провадженні та запровадження альтернативних способів вирішення спорів сприяють підвищенню ефективності судової системи та зменшенню навантаження на суди. Реалізація запропонованих реформ потребує тісної співпраці між державними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Лише за умови спільних зусиль можна досягти підвищення ефективності судової системи України та відновлення довіри громадян до правосуддя.

Ключові слова: перезавантаженість судів, судова система, альтернативні методи вирішення спорів, медіація, арбітраж, електронний суд, реформа правосуддя, законодавчі прогалини, якість судових рішень, довіра громадян.

Korenev A.O. Overloading of Ukrainian courts: causes, consequences, and solutions.

The article examines the issue of the overloading of Ukraine's judicial system, which negatively affects the efficiency of justice and public trust in judicial institutions. The main causes of this phenomenon are analyzed, including an insufficient number of judges, gaps in legislation and procedural mechanisms, and the lack of effective alternative dispute resolution methods such as mediation and arbitration. The shortage of judges, combined with an increasing number of cases, leads to excessive workloads for the judiciary, which in turn reduces the quality of judicial decisions and extends case processing times. Legislative gaps and the complexity of procedural mechanisms create conditions for delays in court proceedings and abuses of procedural rights. The absence of a well-developed system of alternative dispute resolution methods forces citizens to turn to courts even in cases that could have been resolved through extrajudicial means. The consequences of court overload include a decline in the quality of

judicial decisions, violations of the right to a fair trial within a reasonable timeframe, growing public distrust in the judicial system, as well as economic and social losses associated with ineffective legal protection. A comprehensive approach to solving the problem is proposed, which includes expanding the number of judges and ensuring their proper training, optimizing procedural legislation to reduce case processing times, developing and promoting alternative dispute resolution methods, and implementing electronic courts and other digital solutions to simplify judicial proceedings. The article also examines the experience of other countries, particularly European states, the United States, and Canada, in addressing court overload. It is noted that the use of digital technologies in judicial proceedings and the introduction of alternative dispute resolution methods contribute to increasing the efficiency of the judicial system and reducing the burden on courts. The implementation of the proposed reforms requires close cooperation between government agencies, civil society, and international partners. Only through joint efforts can the efficiency of Ukraine's judicial system be improved and public trust in justice restored.

Key words: court overload, judicial system, alternative dispute resolution methods, mediation, arbitration, electronic court, justice reform, legislative gaps, quality of judicial decisions, public trust.

Постановка проблеми. Судова система є фундаментальним елементом правової держави, адже саме через неї реалізується право на справедливий судовий розгляд. Однак в Україні протягом останніх десятиліть спостерігається гостра проблема перезавантаженості судів, яка негативно впливає на якість правосуддя та підриває довіру громадян до судової влади. Це явище проявляється у значному збільшенні кількості справ, що не можуть бути розглянуті у встановлені законом строки, а також у зниженні ефективності роботи суддів через надмірне навантаження. Забезпечення ефективного судочинства є важливою складовою як захисту прав і свобод громадян, так і соціально-економічного розвитку держави. Порушення строків розгляду справ, перевантаженість суддів та загальна неефективність судової системи породжують негативні наслідки, серед яких втрата довіри до суду, збільшення соціальної напруги та погіршення міжнародного іміджу України як правової держави. Ці проблеми вимагають негайного вирішення шляхом реформування судової системи та запровадження сучасних підходів до організації судової роботи.

Метою статті є дослідження причин перевантаженості судів України, аналіз наслідків цього явища та розробка комплексних заходів для його подолання. Дослідження є судовою системою України в умовах зростання навантаження на суддів, а також виступають причини, наслідки та можливі шляхи подолання перевантаженості судів. У процесі підготовки статті було враховано досвід українських дослідників, які вивчали проблематику судової реформи, ефективності судового провадження та застосування сучасних механізмів вирішення спорів. Особливу увагу приділено аналізу нормативно-правової бази, судової практики та міжнародного досвіду оптимізації роботи судів.

Аналіз останніх публікацій показує, що тематика реформування судової системи України є актуальною та багатогранною, тому привернула увагу багатьох науковців, які здійснили вагомий внесок у її дослідження. Серед них варто відзначити таких авторів, як Г. Барабаш, І. Бондаренко, А. Бущенко, Р. Гонгало, О.А. Гончаренко, Н. Когут, Я. Ковач, М. Кравчук, Л. Наливайко, Н. Паславська, О. Савченко, О. Семенюк, О. Щербанюк та ін. Їхні роботи зосереджені на аналізі ключових проблем судової реформи, зокрема оптимізації процесуального законодавства, вдосконалення системи правосуддя, розвитку альтернативних способів вирішення спорів та забезпечення доступу до правосуддя. Їхній внесок створює міцне підґрунтя для подальших досліджень і розробки ефективних підходів до вдосконалення судової системи України.

Актуальними питаннями є визначення ключових причин перевантаженості судів України, оцінка наслідків цього явища для судової системи, громадян та суспільства загалом, аналіз практик інших країн у сфері оптимізації судової роботи, а також розробка рекомендацій щодо реформування судової системи в Україні. Результати дослідження цієї проблематики є важливими для вдосконалення судової практики, оптимізації процесуального законодавства та розробки стратегічних програм реформування судової системи.

Виклад основного матеріалу. Перезавантаженість судів в Україні є наслідком багатофакторних процесів, які охоплюють соціально-економічні, правові та організаційні аспекти. Аналіз цих причин дозволяє зрозуміти глибину проблеми та необхідність її системного вирішення.

Однією з ключових причин є зростання кількості судових справ за останні роки, що супроводжується недостатньою кількістю суддів для їх своєчасного та якісного розгляду. Після запровадження судової реформи в Україні багато суддів пішли у відставку, залишивши судову систему без належного кадрового забезпечення [1, с. 123–135]. Відсутність швидкого заповнення вакансій призводить до того, що навантаження на кожного суддю зростає до критичного рівня. Наприклад, окремі судді змушені розглядати десятки справ щодня, що фізично унеможлиблює глибокий аналіз

кожної справи та підготовку якісного рішення. Особливо це стосується адміністративних та цивільних судів, які найчастіше стикаються з масовими позовами громадян.

Соціально-економічні фактори також відіграють важливу роль. Економічна нестабільність, низький рівень доходів населення та недостатній розвиток правової культури призводять до збільшення кількості конфліктів, які вирішуються через суд [2]. Зростання кількості позовів від громадян, бізнесу та державних органів обумовлюється також відсутністю ефективних механізмів досудового врегулювання спорів. У результаті навіть дрібні конфлікти, які могли б бути вирішені поза судом, потрапляють до судової системи, додатково перевантажуючи її.

Важливим чинником є прогалини у законодавстві та процесуальних механізмах [3]. В Україні судові процедури часто залишаються складними, тривалими та бюрократизованими, що не лише затягує розгляд справ, а й збільшує адміністративне навантаження на суддів. Наприклад, відсутність чітких регламентів щодо процесуальних строків або дублювання функцій різних інстанцій створює ситуації, коли суди першої інстанції змушені розглядати значну кількість справ, які могли б бути вирішені на етапі апеляції чи через альтернативні механізми. Окрім цього, деякі законодавчі норми стимулюють сторони до подання необґрунтованих позовів або затягування процесів, що також сприяє перевантаженості судів.

Не менш важливим є недостатній розвиток альтернативних способів вирішення спорів, таких як медіація, арбітраж або переговори. У більшості європейських країн значна частина спорів вирішується поза судовою системою, що дозволяє зменшити навантаження на суди та забезпечити більш оперативне вирішення конфліктів. В Україні, попри наявність законодавчого регулювання медіації, цей інструмент ще не набув широкого поширення [4]. Причини цього полягають у низькому рівні обізнаності громадян і бізнесу про переваги альтернативних способів вирішення спорів, а також у відсутності належної інфраструктури та підготовлених медіаторів. Як наслідок, сторони часто обирають судовий шлях навіть у випадках, коли спір міг би бути вирішений швидше та дешевше поза судом.

Усі вищезгадані чинники взаємопов'язані та підсилюють один одного, створюючи замкнене коло проблем. Відсутність системного підходу до їх вирішення лише посилює кризу у судовій системі, що вимагає як термінових організаційних рішень, так і стратегічних реформ.

Перевантаженість судів в Україні має низку негативних наслідків, які суттєво впливають на функціонування судової системи та суспільство загалом. Одним із головних наслідків є зниження якості судових рішень. Коли судді змушені розглядати надмірну кількість справ, вони не мають достатньо часу для детального аналізу кожної з них, що може призводити до поверхневого підходу та формального розгляду. Це, своєю чергою, може стати причиною судових помилок та винесення необґрунтованих рішень.

Крім того, перевантаженість судів призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд у розумні строки. Затримки у розгляді справ стають звичним явищем, що суперечить принципам правосуддя та міжнародним стандартам [5, с. 419–439]. Такі затримки можуть спричиняти додаткові труднощі для сторін процесу, зокрема фінансові витрати та емоційне напруження.

Зростання недовіри громадян до судової системи є ще одним серйозним наслідком перевантаженості. Коли люди стикаються з тривалими строками розгляду справ та сумнівною якістю судових рішень, їхня віра у справедливість та неупередженість судової системи знижується. Це може призводити до зменшення кількості звернень до суду та пошуку альтернативних, не завжди законних, способів вирішення спорів.

Економічні та соціальні втрати, пов'язані з неефективністю судового захисту, також є важливим аспектом. Затримки у розгляді комерційних спорів можуть негативно впливати на бізнес-середовище, стримуючи інвестиції та економічний розвиток. Соціальні наслідки включають зростання соціальної напруги та конфліктів, оскільки громадяни не можуть оперативного захистити свої права та інтереси через суд.

Багато країн зіткнулися з проблемою перевантаженості судів та розробили ефективні стратегії для її подолання. В європейських країнах, таких як Німеччина та Франція, впроваджено системи спеціалізованих судів, що дозволяє розподілити навантаження між різними інстанціями та підвищити ефективність розгляду справ. У США та Канаді активно застосовуються програми альтернативного вирішення спорів, зокрема медіація та арбітраж, що допомагає зменшити кількість справ, які надходять до судів.

Використання цифрових технологій у судовому провадженні є ще одним ефективним підходом. У багатьох країнах впроваджено електронні системи подання документів, онлайн-слухання та цифрові бази даних, що спрощує процес судочинства та зменшує адміністративне навантаження на суди [6]. Такі технології дозволяють прискорити розгляд справ та підвищити прозорість судового процесу.

Запровадження альтернативних способів вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж, також сприяє зменшенню навантаження на суди. У багатьох країнах ці методи стали невід'ємною частиною правової системи та активно використовуються для вирішення як комерційних, так і приватних спорів [7]. Це дозволяє сторонам досягати взаємовигідних рішень без необхідності звернення до суду, що економить час та ресурси як учасників процесу, так і судової системи загалом.

Вивчення та адаптація найкращих практик інших країн можуть стати важливим кроком для України у вирішенні проблеми перевантаженості судів та підвищенні ефективності судової системи.

Реформування судової системи України є нагальною потребою для забезпечення ефективного, справедливого та своєчасного правосуддя. Серед ключових напрямів реформування можна виділити розширення штату суддів та забезпечення їх належною підготовкою [8], оптимізацію процесуального законодавства для зменшення тривалості розгляду справ, розвиток та популяризацію альтернативних методів вирішення спорів, а також використання електронного суду та інших цифрових рішень для спрощення судового процесу.

Однією з основних проблем української судової системи є нестача суддів, що призводить до надмірного навантаження на наявних фахівців та затримок у розгляді справ. Для вирішення цієї проблеми необхідно провести комплексний аналіз кадрових потреб судової системи та збільшити кількість суддів відповідно до реального навантаження. Важливим аспектом є забезпечення прозорого та об'єктивного відбору кандидатів на посади суддів, що включає перевірку їхньої професійної компетентності та доброчесності. Крім того, слід запровадити систематичні програми підвищення кваліфікації суддів, які б охоплювали сучасні тенденції у правозастосуванні, новітні законодавчі зміни та розвиток навичок ефективного управління судовим процесом. Це сприятиме підвищенню професійного рівня суддів та забезпеченню якісного правосуддя.

Складність та запутаність процесуальних норм нерідко стають причиною затягування судових процесів. Необхідно провести ревізію чинного процесуального законодавства з метою виявлення та усунення норм, які сприяють затягуванню розгляду справ [9, с. 186–191]. Зокрема, слід спростити процедури підготовчого провадження, обмежити можливості для зловживання процесуальними правами, встановити чіткі строки для вчинення процесуальних дій та прийняття рішень. Також варто розглянути можливість запровадження інституту суддів-посередників, які б сприяли досягненню мирових угод між сторонами на ранніх етапах процесу, що дозволить зменшити навантаження на суди та прискорити вирішення спорів.

Альтернативні методи вирішення спорів, такі як медіація, арбітраж та переговори, є ефективними інструментами для зменшення навантаження на судову систему та забезпечення швидкого і взаємовигідного вирішення конфліктів [10, с. 25–31]. Необхідно створити правові та організаційні умови для розвитку цих інститутів в Україні. Це включає прийняття відповідного законодавства, яке б регулювало процедури альтернативного вирішення спорів, забезпечення підготовки кваліфікованих медіаторів та арбітрів, а також проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадян та бізнесу про переваги використання таких методів. Залучення альтернативних способів вирішення спорів сприятиме зниженню кількості справ, що надходять до судів, та підвищенню загальної ефективності правосуддя.

Інтеграція цифрових технологій у судовий процес є важливим кроком до підвищення його ефективності та прозорості. Впровадження системи «Електронний суд» дозволить сторонам подавати документи в електронному вигляді, відстежувати хід розгляду справи онлайн, брати участь у судових засіданнях за допомогою відеоконференцій. Це не лише спростить доступ до правосуддя, але й зменшить витрати часу та ресурсів як для учасників процесу, так і для судів. Крім того, використання електронного документообігу та автоматизованих систем розподілу справ між суддями сприятиме підвищенню прозорості та зниженню ризиків корупції. Для успішної реалізації цих заходів необхідно забезпечити належне технічне оснащення судів, підготовку персоналу та створення нормативно-правової бази, яка б регулювала використання цифрових технологій у судочинстві.

Реалізація зазначених пропозицій вимагатиме комплексного підходу та тісної співпраці між органами державної влади, судовою спільнотою, громадянським суспільством та міжнародними партнерами [11]. Лише за умови системного та послідовного впровадження реформ можна досягти підвищення ефективності судової системи України та зміцнення довіри громадян до правосуддя.

Подолання переважаючої перевантаженості судів в Україні є ключовим завданням для забезпечення ефективного та справедливого правосуддя. Очікується, що впровадження комплексних реформ призведе до значного зниження навантаження на суддів, скорочення строків розгляду справ та підвищення якості судових рішень. Це, у свою чергу, сприятиме відновленню довіри громадян до судової системи та зміцненню верховенства права в державі.

Стратегічні напрями розвитку судової системи передбачають удосконалення законодавства у сфері судоустрою, статусу суддів та судочинства [12]. Зокрема, Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки визначено пріоритети вдосконалення законодавства щодо судоустрою, статусу суддів, судочинства та інших інститутів правосуддя.

Реалізація цих стратегічних напрямів вимагає активної участі держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Держава повинна забезпечити належне фінансування судової системи, створити умови для підвищення кваліфікації суддів та впровадження сучасних технологій у судочинство. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у моніторингу процесу реформ, наданні зворотного зв'язку та сприянні прозорості судової системи. Міжнародні партнери можуть надати експертну підтримку, поділитися кращими практиками та сприяти впровадженню міжнародних стандартів у сфері правосуддя.

Таким чином, спільні зусилля всіх зацікавлених сторін сприятимуть ефективному подоланню переважаючої судової системи та забезпеченню справедливого правосуддя в Україні.

Висновки. У підсумку, переважаючі судової системи України є комплексною проблемою, що вимагає всебічного підходу до її вирішення. Основними причинами цього явища є недостатня кількість суддів, прогалини у законодавстві та відсутність ефективних альтернативних способів вирішення спорів. Наслідками переважаючої судової системи стають зниження якості судових рішень, порушення права на справедливий судовий розгляд у розумні строки та зростання недовіри громадян до судової системи.

Для подолання цієї проблеми необхідно впровадити комплексні реформи, спрямовані на розширення штату суддів, оптимізацію процесуального законодавства, розвиток альтернативних методів вирішення спорів та використання цифрових технологій у судовому провадженні. Досвід інших країн свідчить про ефективність таких заходів у зменшенні навантаження на суди та підвищенні ефективності правосуддя.

Реалізація зазначених реформ потребує тісної співпраці між державними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Лише за умови спільних зусиль можна досягти підвищення ефективності судової системи України та відновлення довіри громадян до правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравчук М.В. Судова реформа в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. № 1. С. 123–135. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprrnu-1-2018-r>.
2. Бондаренко І.М. Кодифікація фінансового законодавства в умовах гармонізації законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 422 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2021/Bondarenko.pdf.
3. Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя в Україні. *Дослідницька служба Верховної Ради України*. Київ, 2020. 118 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32447.pdf>.
4. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 16 жовтня 2020 р.) / за ред. О.В. Щербанюк. К.: БАІТЕ, 2020. 356 с. URL: <https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk-16.10.20.pdf>.
5. Ковач Я.В. Судова реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2(32). С. 419–439. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/269>.
6. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 21 жовтня 2022 р.) / за ред. О.В. Щербанюк. Чернівці, 2022. 810 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/suchasni_vyklyky_ta_aktualni_problemy_sudovoyi_reformy_v_ukrayini_2022.pdf.
7. Бущенко А.П., Гнатовський М. М. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія. К.: РУМЕС, 2017. 592 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Tekst-monohrafiji-perehidne-pravosuddya.pdf>.
8. Наливайко Л.Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2010. 36 с.
9. Когут Н.Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 186–191. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/370/351>.
10. Семенюк О.В. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 53. С. 25–31. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/download/461/456>.

11. Концепція реформування системи судів із метою покращення ефективності правосуддя в Україні. Аналітичні матеріали Верховної Ради України. 2023. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterials_Docs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html.
12. Наливайко Л.Р. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.